

Religija Hetita

Žuglić, Martina

Undergraduate thesis / Završni rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:094221>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-13**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

MARTINA ŽUGLIĆ

2019.

ZAVRŠNI RAD

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

HRVATSKI STUDIJI

Odjel za povijest

Martina Žuglić

RELIGIJA HETITA

ZAVRŠNI RAD

Zagreb, 2019.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
HRVATSKI STUDIJI
Odjel za povijest

Martina Žuglić

RELIGIJA HETITA

ZAVRŠNI RAD

Mentor: doc. dr. sc. Eva Katarina Glazer

Zagreb, 2019.

SADRŽAJ :

1. UVOD.....	1
2. KRATKI PREGLED HETITSKE POVIJESTI I KNJIŽEVNOSTI.....	2
2.1 POVIJEST HETITA.....	2
2.2 KNJIŽEVNOST.....	4
3. HETITSKA KULTURA I SPOMENICI.....	5
4. HETITSKI BOGOVI I MITOVI.....	7
5. RELIGIJA HETITA.....	9
6. „ HETITSKI KRALJEVSKI PRAZNIK “.....	11
7. OBRED „VELIKI SKUP “	13
8. ZAKLJUČAK.....	15
9. POPIS LITERATURE.....	16
9.1 KNJIGE.....	16
9.2 INTERNET STRANICE.....	16

1. UVOD

Tema ovog završnog rada je Religija Hetita. Rad će započeti sa kratkim pregledom hetitske povijesti i književnosti, dok će se glavna teza odnositi na hetitsku religiju; opis njihovih blagdana, svećenstva te sakralnih građevina. Za izradu rada koristila se dostupna transkribirana građa. Svrha rada je obogaćivanje hrvatske historiografije o religiji Hetita.

Cilj ovoga rada je kroz dostupne izvore dati uvid u hetitsku religiju. Tijekom izrade ovog rada najviše su korištene knjige „*Mitologija i religija Hetita*“, zatim knjiga Ranka Matasovića „*Kultura i književnost Hetita*“, te internetski izvori poput Enciklopedije Britannica i Hrvatska Enciklopedija.

2. KRATKI PREGLED HETITSKE POVIJESTI I KNJIŽEVNOSTI

Hetiti su narod indoeuropskoga porijekla koji se smjestio na području istočnog dijela Male Azije te tamo stvorio svoju državu početkom II. tisućljeća pr. Kr. Ne zna se mnogo kako su Hetiti došli na područje na kojem su osnovali svoju državu, pošto izvori ne spominju seobu Hetita.¹ No, teorije o doseljenu Hetita ipak postoje: „Preci Hetita mogli su u Malu Aziju ući na dva načina: preko Bospora, dolazeći s Balkana, ili preko Kavkaza, na putu kroz stepe južne Rusije.“² Gotovo da i nema podataka o prijašnjoj domovini Hetita, ona se spominje jedino u pjesmi posvećenoj Suncu: „*Nebeski bože Sunca, pastiru ljudi! Podižeš se iz mora, ti Sunce nebesko, potom uzlaziš na nebo. Nebeski bože Sunca, Gospodaru moj! Ti čovjeku, psu, svinji i divljoj zvijeri na polju govoriš pravedno, bože Sunca, dan za danom!*“³ Pjesma Suncu spominje izlazak Sunca iz mora, no Sunce u Anatoliji izlazi na zapadu, a ne na istoku, stoga geografski smještaj ne odgovara. Pretpostavlja se da je ova pjesma uspomena na staru domovinu hetitskih predaka, odnosno područje Balkana i zapadne obale Crnoga mora.⁴

2.1 POVIJEST HETITA

Ranko Matasović u svojoj knjizi „*Kultura i književnost Hetita*“ ističe kako su rijetki podaci o Hetitima riječima: „Koncem prošloga stoljeća Hetiti su bili još gotovo posve nepoznat narod. Ono što Biblija o njima kaže vrlo je oskudno.“⁵ Velik broj dostupnih izvora ističe moć hetitske vojske, koju su uspoređivali sa egipatskom vojskom u vrijeme faraonskog Egipta, posebno za dinastije Ramzesida. Podatke o Hetitima dobivamo i od drugih naroda; primjerice pronalaskom arhiva Amenofisa IV., dobiva se dokaz o važnosti hetitskih vladara što će biti kasnije spomenuto u radu, te njihovoj kulturi.⁶

¹ MATASOVIĆ, 2000: 60.

² MATASOVIĆ, 2000: 60.

³ MATASOVIĆ, 2000: 61.

⁴ MATASOVIĆ, 2000: 62.

⁵ MATASOVIĆ, 2000: 13.

⁶ MATASOVIĆ, 2000: 13

Hetitsku povijest se može podijeliti na 2 razdoblja: Staro Kraljevstvo (1700.- 1500. pr. Kr.) te Novo Kraljevstvo (1400.- 1200. g. pr. Kr.), poznato i kao Hetitsko Kraljevstvo.⁷ Grad Nešašu bio je sjedište prve hetitske države (Staro Kraljevstvo). Utemeljiteljem se smatra vladar Labarna I, odnosno Hatušili I. On je zaslužan za širenje teritorija sve do Eufrata i Alepa.⁸ U tom periodu još je važno spomenuti Muršilija I. (1560.- 1531. g. pr. Kr.), vladara koji je ratovao u Siriji, te 1531. g. pr. Kr. opljačkao Babilon. Za vrijeme Hatušilija i Muršilija Hetitsko Kraljevstvo je čvrsto i stabilno, no stanje se mijenja nakon smrti Muršilija I. Vlast nad Hetitskim Kraljevstvom oko 1500. g. pr. Kr. preuzima Telepinu, te se time prekida dugo razdoblje dinastičkih borbi i ratova. Osmislio je novi poredak u vladarskome nasljeđivanju; vlast se morala dijeliti sa plemićkom skupštinom. Staro Hetitsko Kraljevstvo svoj kraj doživljava u XV. st. pr. Kr., a do obnove moći hetitske države dolazi tek za vladara Tudhalija II.⁹

Utemeljitelj Novog Kraljevstva je Šupilulijuma I. Za njegove vladavine te vladavine njegova sina Muršilija II. Hetitsko Kraljevstvo dostiže svoj vrhunac. No, razdoblje nove hetitske države nosi i nove sukobe. Najpoznatiji sukob je onaj sa Egipatskim Kraljevstvom koje je bilo vodeći neprijatelj u prevlasti nad sirijskim područjem.¹⁰ Najveći opseg Hetiti postižu za vrijeme Muršilija II. Jedna od najpoznatijih borbi iz perioda Novog Kraljevstva zbila se 1285. g. pr. Kr. kod Kadeša, kada je vladao Muvatali (1295.- 1282. g. pr. Kr.). Hetiti su tada u vojnom sukobu uspješno odbili vojsku Ramzesa II. No, ni jedna strana u toj bitci ne odnosi konačnu pobjedu. Mir između Egipćana i Hetita sklopljen je 1270. g. pr. Kr.; na čelu Egipćana nalazio se Ramzes II., a Hetite je predvodio novi vladar Hatušili III. Potpisanim mirom je konačno utvrđena granica nad sirijskim područjem.¹¹ Posljednji vladar Novog Hetitskog Kraljevstva bio je Šupilulijuma II. (1225.- 1200. g. pr. Kr.). Kraj Hetitskog Kraljevstva leži u sve jačem Asirskom Carstvu, te uzastopnim invazijama „ljudi s mora.“ Hatuša, hetitska prijestolnica uništena je 1190. g. pr. Kr. te od nekadašnjeg teritorija Hetita preživljavaju tek dijelovi u Siriji i Taurusu.¹² Problem je ležao i unutar samoga Kraljevstva; „nepravilno učvršćivanje matičnog područja- Anatolije. Prostor je vjerojatno bio poprilično neujedinjen, odnosno nije postojala jaka centralizirana uprava.“¹³

⁷ JOSHUA J. Mark „*The Hittites*“, Ancient History Encyclopedia [<https://www.ancient.eu/hittite/>] 8. kolovoz 2019.

⁸ Enciklopedija s.v. „Hetiti“ [<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=25310>] 8. kolovoz 2019.

⁹ Enciklopedija s.v. „Hetiti“ [<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=25310>] 8. kolovoz 2019.

¹⁰ Enciklopedija s.v. „Hetiti“ [<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=25310>] 8. kolovoz 2019.

¹¹ Enciklopedija s.v. „Hetiti“ [<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=25310>] 8. kolovoz 2019.

¹² JOSHUA J. Mark „*The Hittites*“, Ancient History Encyclopedia, [<https://www.ancient.eu/hittite/>] 8. kolovoz 2019.

¹³ VAN BEEST HOLLE (ur), 1974- 1979: 541.

2.2 KNJIŽEVNOST

Narod Hetita koristio se hetitskim jezikom koji spada u indoeuropsku jezičnu skupinu. Prvi poznati tekst na hetitskome jeziku je „*Natpis kralja Anite*“.¹⁴ Otkriće hetitske prijestolnice Hatuše od iznimne je važnosti o spoznaji kakvim su se pismom služili Hetiti. Tekstovi koji su tamo pronađeni pisani su na klinastome pismu, koje je preuzeto od akadskoga naroda.¹⁵

Hetitska književnost je iznimno bogata i raznolika. Ona sadrži i opisuje mitove poput *Mita o Illuyanki i Bogu Oluje*, te mitove o *Telepinu*, *Bogu koji nestaje*, zatim oporuke (*Hattušilijeva oporuka*, *Telepinuova oporuka*),. Tu su još i *Hatušilijeve molitve u doba kuge* te zla koje je učinio svojoj pomajci, zatim razne pjesme, bajke i sl.¹⁶ Hetitska književnost nam daje i uvid u njihove zakone prema kojima vidimo kakve su kazne bile za svakojaka zlodjela. O tome saznajemo iz hetitskih zakona. “Primjerice: „Ako netko slobodnoga muškarca ili ženu ozlijedi, i on ili ona umre, sagriješila je njegova ruka. On otkupljuje umrloga i daje dvije glave. Jamči svojom kućom.“ ili „Ako netko čovjeka prepusti vatri, i on umre, daje (u zamjenu) sina.“¹⁷ Dakle, svaki počinjeni zločin je zapravo „dvosjekli mač“, upravo iz razloga što se osoba morala odužiti te platiti za djelo koje je naudilo drugoj osobi. Osoba koja se nije pridržavala propisanih zakona postaje kršiteljem i zločincem.

Hetiti su u svojoj književnosti imali i prevedene tekstove. Najpoznatiji primjer je „sumersko- babilonsko- asirski ep o Gilgamešu“.¹⁸ Njihovi prijevodi tekstova koji su pripadali drugim narodima, bili su iznimno detaljni. Nadalje, često bi tekstove i spise koji su se smatrali dosadnima (npr. sudski zapisi, ugovori i sl.) ukrašavali slikama ili pjesničkim izrazima.¹⁹ Hetitima se pripisuje i najstarija pjesma na indoeuropskom jeziku, „*Pjesma hetitskih vojnika*“. To je pjesma koju su pjevali isključivo hetitski vojnici.²⁰

Sami nazivi hetitskih djela ukazuju na raznolikost hetitsku književnost. Upravo smo preko takvih tragova dobili uvid u njihova vjerovanja i religijske običaje, zakonodavstvo i svakodnevan život.

¹⁴ Enciklopedija s.v. „Hetiti“ [<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=25310>] 26. kolovoz 2019.

¹⁵ Enciklopedija s.v. „Hetiti“ [<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=25310>] 26. kolovoz 2019.

¹⁶ MATASOVIĆ, 2000: 193.

¹⁷ MATASOVIĆ, 2000: 109.- 110.

¹⁸ ŠIJAKOVIĆ (ur), 1989: 30.

¹⁹ ŠIJAKOVIĆ (ur), 1989: 31.

²⁰ MATASOVIĆ, 2000: 139.

3. HETITSKA KULTURA I SPOMENICI

Hetiti su narod indoeuropskoga porijekla, stoga ne iznenađuje činjenica da se kod njihovih kulturnih spomenika pronalaze i strani utjecaji (huritski ili asirsko- babilonski).²¹ Njihovu kulturnu ostavštinu pronalazimo u graditeljstvu, kipovima, te već spomenutoj književnosti. Među prvim kulturnim spomenicima Hetita su kipovi hetitskih bogova. Knjiga „*Mitologija i religija Hetita*“ detaljno opisuje neke od tih spomenika:

„Ljudi poredani u nizovima, sa šiljastim kapama na glavama, koje je otkrio Texier na stijenama svetišta u Yazilikayi bili su zapravo bogovi. Čovjek u stavu borca koji je čuvao bogozkaleovska vrata takođe je bio bog. Jedinostveni kip čovjeka što sjedi, sa dva lava na postolju, koji je iskopan u Karkemišu takođe je kip boga. Žena s ogledalom, koju je otkrio Humann u Zindžirliju je kip božice. Dva ratnika na reljefu u Malatiji, koji nastaje da ubiju veliku zmiju, takođe su bogovi.“²²

Hetiti su štovali velik broj božanstava, te ovaj citat ističe tek mali dio. Vidljivo je kako su bogovi imali važno mjesto u njihovu svakodnevnom životu, što nam dokazuje i broj spomenika posvećenih različitim božanstvima. Važan kulturni nalaz su i četiri glinene ploče koje je 1930. godine preveo Bedrich Hrozný. Ploče su pisane klinastim pismom i hetitskim jezikom. Opisuju proces treniranja konja koje su uvježbavali prvenstveno za bojna kola. Tim putem dobivamo uvid kako su Hetiti doprinjeli razvoju načina ratovanja. Hetitska bojna kola su bila lagana, stoga su njima bez mnogo problema prodirali u neprijateljsku vojsku.²³

Najvažniji hetitski grad, ujedino i hetitska prijestolnica je Hattuša. Istraživanjima u Hattuši otkriveni su hram, kraljevska palača i kraljevski arhivi u tablicama, pisane na klinastome pismu. Hram je bio posvećen božici Sunca.²⁴ Iskapanja su započela 1906. godine (Hugo Winkler). Za prijevod tih pločica zaslužan je Bedrich Hrozný. Najpoznatije otkriće grada su Lavlja vrata. Dva kipa lavova čuvaju sam ulaz u hetitsku prijestolnicu. Osim Lavljih vrata, tu su još i Vrata sfingi, te Kraljevska vrata (prikaz čuvara s oružjem).²⁵

²¹ ŠIJAKOVIĆ (ur), 1989: 24.

²² ŠIJAKOVIĆ (ur), 1989: 24.

²³ ŠIJAKOVIĆ (ur), 1989: 40.

²⁴ BLAŽINA Boris, „*Hattuša- prijestolnica drevne hetitske države*“, povijest.hr (<https://povijest.hr/drustvo/gradjevine/hattusa-prijestolnica-drevne-hetitske-drzave/>) 21. kolovoz 2019.

²⁵ BLAŽINA Boris, „*Hattuša- prijestolnica drevne hetitske države*“, povijest.hr (<https://povijest.hr/drustvo/gradjevine/hattusa-prijestolnica-drevne-hetitske-drzave/>) 21. kolovoz 2019.

Od hetitskih gradova još su nam poznati Zindžirlij, Tel- Halafa, Kerkemiš. Hetitski gradovi su bili utvrđeni bedemima i kulama, te su njihov sastavni dio činili brojna skladišta, zgrade, hram, te u samom središtu grada; dvor.²⁶

Važno je spomenuti i stjenovito svetište Yazilikaye. To je najveći stjenoviti kompleks Hetita. Tamo je otkrivena najveća zbirka božanskih likova, npr. Bog Oluje je prikazan naoružan i s dugom bradom. Zatim vrhovno božanstvo Hetita, božica Sunca, okružena je božicama i životinjama na četiri planinska vrha.²⁷ Važan nalaz su i pločice iz Karum Kaneša koje su dokaz trgovine Asiraca i Hetita.

²⁶ ŠIJAKOVIĆ (ur), 1989.: 44.- 45.

²⁷ CRAVETTO (ur), 2007-2008.: 421.

4. HETITSKI BOGOVI I MITOVI

Hetiti su bili narod koji je štovao velik broj bogova te nam mnoga imena bogova nisu poznata. Jedan od poznatih bogova je Tešub, bog oluje iz Hatuše. Žena mu je Hepa. Njega se opisuje sljedećim riječima: „... u pojas mu je zataknut velik mač, u jednoj ruci drži dvosjekli topor (sjekiru, grčki labrys), a u drugoj svežanj munja.“²⁸ Nadalje, neki od poznatih božanstava koje su štovali Hetiti su sljedeći: Telepinu (bog vegetacije), Inar (bog muške snage), Agniš (bog vatre), Apulunaš (bog obrane), Jajas (starohetitski bog indoeuropskog porijekla). Osim navedenih bogova, Hetiti su imali još mnoštvo božanstava mora, neba, oblaka, vjetrova, žitarica itd. Mnogi bogovi bili su hermafroditi.²⁹ Štovane su i životinje poput lava; što dokazuju tzv. Lavlja vrata u Hatuši, te bikova; gorje poznato pod nazivom Taurus. Hetiti su razlikovali dobre i zle bogove, no za razliku od kršćanske religije, nisu imali vrhovnog boga kojeg su smatrali svemogućim.³⁰ Često su autori pjesama posvećenima bogovima bili sami kraljevi, koji su bili i vrhovni svećenici. Citat pjesme bogu oluje prema kojemu se vidi da kralj traži oprost grijeha:

„Hetitski bože oluje, gospodaru moj, i vi bogovi, gospodari moji, tako je to: griješi se! I moj otac je griješio i nije slušao riječi hetitskog boga oluje, gospodara moga. Ja, međutim, ničim nisam sagriješio. Samo tako je to: grijeh prelazi s oca na sina. I na mene je prešao grijeh oca mojega...“³¹

Bogovi, te borba dobra i zla česta su tema hetitskih mitova. Oni najpoznatiji su: „Mit o Ulikumisu“, „Mit o Ilujankasu“, „Mit o Telepinu“ te „Mit o bogu koji je nestao“. I u hetitskim mitovima vidljivi su strani utjecaji; hurijski, hatski i mezopotamijski. Svijet su vidjeli u 3 sfere: nebo, podzemlje i prostor. Između posljednje dvije sfere žive ljudi i ostala bića.³²

„Mit o Ulikumisu“ govori o borbi starih i mladih bogova. Mit započinje opisom plana boga Kumarbisa da bogu oluje stvori neprijatelja. On traži savjet boginje mora koja ga poziva k sebi. Iako neki dijelovi mita nisu posve jasni, znamo da je Kumarbis dobio sina Ulikumisa sa božicom zemlje. Prema mitu, zatraženo je da se Kumarbisova sina postavi na desno rame Ubelurisa, da izraste u velik dioritski stup. No, kako je visinom dosegnuo nebesa njegov rast iznenađuje i same bogove. Bogovi sazivaju skupštinu na kojoj je odlučeno da se Ulikumisu

²⁸ MANOJLOVIĆ, 1923: 77.

²⁹ ŠIJAKOVIĆ (ur), 1989.: 25

³⁰ ŠIJAKOVIĆ (ur): 25.

³¹ ŠIJAKOVIĆ (ur): 26.

³² MATASOVIĆ, 2000: 95.

odsijeku stopala da spriječe daljnji rast- za taj zadatak je zadužen Ea. Nakon toga su se bogovi mogli boriti sa Ulikumisom. Ovaj mit zapravo govori o uništenju čovječanstva te njegovoj osudi zbog Eeinog posredovanja.³³

„Mit o Ilujankasu“ govori o ubijanju zmaja Ilujankasa. Prema starijoj verziji mita božica Inaras planira zamku za zmaja, te joj u tome pomaže čovjek Hupasijas. Zmaja su napili vinom, zatim su ga ubili bogovi. Ostatak mita govori o zajedničkom životu Hupasijasa i Inaras, no Hupasijas nije smio pogledati kroz prozor u odsudstvu Inaras jer će vidjeti svoju ženu i djecu. Ovaj je prekršio dogovor, stoga ga Inaras ubija. Poanta ovog mita je ljubav smrtnog i besmrtnog. Novija verzija mita ima sličnosti sa egipatskim mitom o Horusu i Setu (Horus gubi jedno oko). Prema ovoj verziji, zmaj je bogu Oluje oduzeo srce i oči. Poraženi bog dobiva sina sa siromašnom ženom te taj sin pronalazi njegove oči i srce. Ponovno moćan, bog oluje uništava zmaja, ali i svoga sina. Smatra se da se ovim mitom ustanovio poredak bogova.³⁴

„Mit o Telepinu“ govori o povezanosti postojanja boga sa plodnošću. Njegovim nestankom nestaje i plodnosti. Mit opisuje bijes boga Telepinua. Bijesan odlazi u stepu i tamo od umora spava. Njegov nestanak ima katastrofalne posljedice na život: magle ne odlaze, životinje odbacuju svoje mlade, dolazi do suša i gladi od koje jednako pate bogovi kao i ljudi. Bog oluje pokreće potragu za svojim sinom, no u tome su bili neuspješni mnogi bogovi. Na kraju Telepinua pronalazi mala Pčela kojoj je naređeno da ga izbode po rukama i stopalima, te da ga vrati bogovima. Bogovi su bili suočeni sa još bjesnijim Telepinuom. Izliječio ga je Kamrusepas, te se Telepinu izliječen vraća kući i obnavlja plodnost. Kralju i kraljici poklanja vječan život.³⁵ Istu tematiku ima i „Mit o bogu koji je nestao“. Opisuje posljedice nestanka boga Telepinua, što je sve učinjeno da se on pronađe i da se ublaži njegov bijes izazvan zlodjelima ljudi. Spomenuto je kako je njegovim nestankom nestalo plodnosti, te da su mnogi bogovi krenuli u neuspješnu potragu za Telepinuom. Neuspješne su bile i potrage orla i boga vjetra što je bacilo bogove u očaj. Kraljica neba u potragu šalje Pčelicu koja je pronašla Telepinua, no vratila ga je još bjesnijeg.³⁶ Bogovi su za Telepinua organizirali gozbu, poslužitelji su mu davali poklone, božica Kamrusepa mu je pjevala. Kroz gozbu njegov bijes jenjava. Ljudi na zemlji također pokušavaju vratiti blagostanje pjevajući i moleći Telepinua da nestane njegova bijesa. Telepinu naposljetku vraća plodnost te se život vraća u normalu.³⁷

³³ ŠIJAKOVIĆ (ur), 1989: 7.- 8.

³⁴ ŠIJAKOVIĆ (ur), 1989: 9.- 10.

³⁵ ŠIJAKOVIĆ (ur), 1989: 11.- 13.

³⁶ ŠIJAKOVIĆ (ur), 1989: 14.- 18.

³⁷ ŠIJAKOVIĆ (ur): 1989.: 18.- 20.

5. RELIGIJA HETITA

Hetiti su bili narod koji je štovao mnoštvo bogova, njima u čast su slavili praznike i obrede. Postojala su 3 tipa religijskih tekstova: molitve, rituali i festivali. Najpoznatija među molitvama je *arkuwar*. Molitelj bi se ponašao kao da je on sam optužen za neki zločin i priznaje krivnju. Tada bi bog donio presudu.³⁸

Hetitske rituale provodili su svećenici i svećenice, te su uz kralja i kraljicu neizostavni za obavljanje rituala. Dužnost svećenstva osim predvođenja ceremonija i rituala, bilo je i proricanje budućnosti te objašnjavanje gnjeva božanstava. Hetiti su imali i rituale proricanje budućnosti koji podsjećaju na akadске tehnike divinacije. Najčešće bi se kao žrtvu doprinjela ovca, te bi se proučavala njena jetra. Neke od metoda su još bile i promatranje okota životinje ili ukazivanje boga u snu.³⁹ Svećenice su najčešće obavljale magijske obrede poput liječenja uroka ili odvrćanja zloduha. Hetiti su imali i vračeve. Oni su čistili osobu od zla, odnosno nečistoće, vršili su obred obrezivanja, mogao je baciti uroke i razne vradžbine poput ispadanja zubi. No, to je bio riskantan proces ne samo za onoga koji bi zatražio bacanje uroka, već i za samog vrača jer se takva crna magija kažnjavala smrću.⁴⁰

Festivali su uključivali čitavu zajednicu. Slavljeni izričito u posebnim prilikama poput uspješne poljoprivredne sezone. O festivalima nam svjedoče tekstovi koji opisuju liturgije i organiziranje samih festivala kod Hetita. Takvi tekstovi donose nam i saznanja o hetitskim svetištima. Najpoznatije sakralne građevine su Alaca höyük i Yazilikaya.⁴¹ Alaca höyük je stari hetitski grad u blizini glavnog grada Hetitskog Kraljevstva; Hatuše. Iskapanja su započela 1907. godine od strane Makridija Beyija. otkriveni su temelji velike zgrade, kraljevska nekropola i 13 grobnica koje se datiraju u 2500. g. pr. Kr. Pronađeni nalazi ukazuju na agrikulturni napredak. Većina grobnica je sadržavala ženske idole.⁴² Yazilikaya je hetitski monument u Hatušu, u

³⁸ LEHMANN, Winfred P.; SLOCUM, Jonathan. *Hittite Online*. Linguistics Research Center. University of Texas at Austin: College of Liberal Arts. Archived from the original on 12 April 2010. Retrieved 12 April 2010.

<https://web.archive.org/web/20100412083827/http://www.utexas.edu/cola/centeres/lrc/eieol/hitol-0-X.html>) 11. kolovoza 2019.

³⁹ MATASOVIĆ, 2000: 101.

⁴⁰ MATASOVIĆ: 102.

⁴¹ LEHMANN, Winfred P.; SLOCUM, Jonathan. *Hittite Online*. Linguistics Research Center. University of Texas at Austin: College of Liberal Arts. Archived from the original on 12 April 2010. Retrieved 12 April 2010.

<https://web.archive.org/web/20100412083827/http://www.utexas.edu/cola/centeres/lrc/eieol/hitol-0-X.html>) 11. kolovoza 2019.

⁴² *Encyclopaedia Britannica* s.v. Alaca Hüyük ARCHAEOLOGICAL SITE, TURKEY, <https://www.britannica.com/place/Alaca-Huyuk>) 13. kolovoz 2019.

blizini Boğazköyja. Tamo su u stijeni uklesane povorke bogova; dvije povorke koje se susreću u sredini stijene. Bogovi stoje na životinjama. Prikazuje se vjenčanje božice Velike Mati (kasnije Ma) sa bogom Tešubom.⁴³

Centar moći Hetitskog Kraljevstva drži dvor, svećenstvo nema nikakva političkog utjecaja. Kralj je bio zemaljsko božanstvo, vrhovni svećenik te je nerijetko predvodio vjerske ceremonije i rituale. Više puta je spomenuto kako su Hetiti mnogobošci; mnogima od njih su se prinosile žrtve da se osigura blagostanje. Stoga je kralj često morao i putovati. Zbog ekonomije je bilo naloženo da se na jednome mjestu istovremeno ujedine sve svetkovine u čast više bogova. Za to je odabrana sama prijestolnica Hetita; Hatuša, gdje je boravio i kralj. Neke svetkovine su znale trajati danima, pa i tjednima.⁴⁴

Hetiti su vjerovali i u zagrobni život. Kako je on izgledao? Kroz rad je istaknuto da su Hetiti posebno štovali neke životinje, te ih često prinosili kao žrtve bogovima. Stoga ne iznenađuje što su Hetiti zagrobni život zamišljali na livadi punoj bikova, konja i ovaca.⁴⁵ Njihovo vjerovanje u svemir sastavljen od tri dijela svemira povezuje se sa životinjama koje se spominju u mitovima, poput pčele, orla i zmije.⁴⁶

Vidljivo je kako je vladar u svojim rukama imao gotovo svu moć. Smatran je božanskim utjelovljenjem na zemlji, te je njegova zadaća kroz obavljanje rituala, prazničkih obreda i festivala bilo očuvanje plodnosti i blagostanja unutar Kraljevstva.

⁴³ MANOJLOVIĆ, 1923, 77.

⁴⁴ MATASOVIĆ, 2000: 103.

⁴⁵ ŠIJAKOVIĆ (ur), 1989: 103.

⁴⁶ ŠIJAKOVIĆ (ur), 1989: 106.

6. „HETITSKI KRALJEVSKI PRAZNIK“

Mnogi praznici, pa tako i „Hetitski kraljevski praznik“ počinjali su u vrijeme izlaska Sunca. Prvo što bi se činilo na kraljevski praznik je otvaranje *halentive*. To je građevina u kojoj su se obavljali ritualni obredi i ceremonije Hetita. *Halentiva* može biti i naziv za dvorac, sa kojim su povezana dva dvorišta, unutarnje i vanjsko. Ubrzo nakon otvaranja *halentive*, sluge bi oblačile prazničku odjeću. Iz *halentive* izlazi kralj koji vjerojatno predstavlja Sunce: „Stiče se utisak da je otvaranje *halentive* i izlazak kralja iz nje imitiranje „početka (rađanja) dana“ i izlazak Sunca (cara).“⁴⁷

Prostorija „kuća za umivanje“ nam donosi podatke o ritualu umiranja te *tunakesni*, odori koju kralj nosi kroz ritual. Za vrijeme hetitskog kraljevskog praznika kralj je nosio ritualnu odjeću. Postojalo je nekoliko ritualnih odjeća: Prema reljefu u Aladža Hujuku carica je odjevena u odjeću sličnoj indijskom sariju, a ispod kape se nalazi šal. Kraljevska ritualna odjeća huritskog porijekla nosi bog Šaruma (reljef u Yazailikayji). Kapa je bila visoka sa obodom, košulja dugih rukava u kombinaciji sa suknjom i pojasom.⁴⁸ Na reljefu iz Aladža Hujuka nosi se košulja dugih rukava, naušnice, te na nogama cipele sa savijenim vrhom.⁴⁹ Hetitski ritualni tekstovi dokazuju nam postojanje različitih odijela za rituale. Kralj i kraljica, te njihova posluga uvijek su nosili posebna odijela za praznike. Kralj je znao mijenjati odijela za različite obrede, o tome govori jedan od tekstova posvećen bogu Sunca, gdje se opisuje zimski praznik. Tijekom tog praznika kralj bi nosio odjeću bijele boje, koja je bila glavna boja kraljevskog praznika. Svećenici i posluga nosili bi odjeću različitih boja. Za ritual *kilam* vladar se oblači u bijelu košulju, odijelo *sepahi* te crnu obuću. Svećenstvo je moralo biti odjeveno u čistu odjeću, uredno šišane kose i noktiju.⁵⁰

Poznat je i ritual pod nazivom *nuntrijasha*. I u ovom ritualu kralj bi nosio bijelu boju, te hatijsku obuću crne boje. Ovdje se spominje i stavljanje srebrnih naušnica.⁵¹ Kralj bi nosio kožne papuče tzv. *čuvjaki* koje se spominju na hetitskim ikonografskim spomenicima.⁵² Kralj se oblačio u „božansku odjeću“ za ritual u gradu Nerike. Sada se

⁴⁷ ŠIJAKOVIĆ (ur), 1989: 58.

⁴⁸ ŠIJAKOVIĆ (ur), 1989: 59.

⁴⁹ ŠIJAKOVIĆ (ur), 1989: 59.

⁵⁰ ŠIJAKOVIĆ (ur): 60.- 61.

⁵¹ ŠIJAKOVIĆ (ur): 61.

⁵² ŠIJAKOVIĆ (ur): 62

postavlja pitanje što je „božanska odjeća“? Razlog zašto se odjeća naziva „božanskom“ jest što hetitski vladar dolaskom na vlast postaje svojevrsno božanstvo, kao što bi to ostao i nakon smrti. Osim Hetita postojali su i mnogi drugi narodi koji su vladare smatrali božanstvima, npr Sumerani, Egipćani, Hurijski itd.⁵³

Tijekom obavljanja obreda kralj je uvijek imao pratnju. Osim kraljice uz njega bi bili dva sina dvorca i jedan *mešedi*.⁵⁴ Sin dvorca koji bi stajao s desne strane kralja u ruci bi nosio koplje, a onaj s lijeve strane bi držao gvozdeno koplje *mari*, *kalmus* i druge ritualne simbole poput *istuhha* i *mukara*. Kralja i kraljicu bi još pratili pjevači i plesači, što dokazuju praznici *antahšum* i *kilam*. Dakle, za vrijeme praznika *antahšum*, kralja i kraljicu bi pratili sinovi dvorca, mešedi, zatim ljudi *alancu*. To su bili ljudi koji bi pjevali i plesali zajedno sa slugama, tzv. *citti*. slično je i sa praznikom *killam*. Kralj i kraljica su uvijek u sredini povorke, praćeni masom ljudi. Za ovaj praznik se ne pjeva. Kada bi povorka stigla do hrama, slijedi obavezan proces rituala. Naime, kralj i kraljica bi pri samom ulazu u dvorac morali oprati i obrisati ruke da bi se praznički obred mogao nastaviti.⁵⁵

Vidljivo je, dakle, da su Hetiti imali određene činove, tj radnje i odjeću za rituale i praznike. No važno je naglasiti da nam nisu poznate sve njihove simbolike, poput boja. Bez obzira na to, Hetiti su ostavili važne tragove u povijesti.

⁵³ WOOLLEY, 1966: 436., 453., 469.

⁵⁴ ŠIJAKOVIĆ (ur), 1989: 64

⁵⁵ ŠIJAKOVIĆ (ur), 1989: 63.- 65.

7. OBRED „VELIKI SKUP“

Obred koji se najčešće obavljao po hetitskim ritualima naziva se „Veliki skup“, te se odvijao u halentuvi. Ovaj obred je bio neizostavan ritual kralja i kraljice pri stupanju na prijestolje te se sačuvao do samoga kraja novog hetitskog kraljevstva. Obred se obavljao kroz drugi dan praznika *antahšum*. Knjiga „*Mitologija i religija Hetita*“ taj obred opisuje na sljedeći način: „Kralj i kraljica sjedaju (na ritualni prosto). Unutra ulazi sin dvorca držeći koplje, *kalmus* i „tkaninu (koplja)“. Predaje caru tkaninu, stavlja na presto *kalmus*... Zastaje pred duhom *tarsan* i uzvikuje „*kasmesa*“! Dva sina dvorca prinose kralju i kraljici u zlatnoj čaši vodu za ritualno pranje (umivanje).“⁵⁶ Dakle, kao što je spomenuto, ritualno pranje je bilo obavezan čin obreda. Nakon toga bi se tkaninom prekrila njihova koljena te bi kralj i kraljica počeli hraniti božanstvo.⁵⁷ Oko njih bi se nalazili sluge, dvorjani i stanovništvo.

Žrtve bi se pridonosile na ognjište ili oltar. Taj bi se proces najčešće obavljao u sakralnoj prostoriji hrama. No, žrtve su se mogle prinostiti i izvan njega; kao što je činio kralj Muvatali boginji Sunca na krovu hrama.⁵⁸ Na obredu je važno bilo nahraniti i napojiti sam skup. Neki hetitski tekstovi pri obredu „Veliki skup“ spominju *pankuš* što je bio naziv za careve vjerodostojnike, prvenstveno rođake i vojnike. Pred njima bi se raspravljali zločini počinjeni protiv kralja ili božanstava. Kasnije, ta funkcija nestaje u političkome životu, no uspijeva se održati u ritualima. Sada se odnosilo samo na prijestupe počinjene pred božanstvom. Riječ *pankuš* označuje i masu ljudi koje je trebalo hraniti na skupu.⁵⁹

Ritual „Veliki skup“ smatra se velikom gozбом ljudi i bogova. Kralj se smatrao istovremeno i domaćinom i gostom. Neke radnje koje su se odvijale na skupu podsjećaju na srednjovjekovne ritualne običaje: „...običaj prijema gosta... kralj pio iz posude božanstva, a zatim vršio prelivanje, slično srednjovjekovnom običaju kada je domaćin kuće uzimao gutljaj iz čaše pre nego što bi je pružio gostu.“⁶⁰

Svaki obred ima radnje i postupke koji su neizostavni dio njegova obavljanja: „...“klanjati se“, „moliti se“, „sjediti / stajati, „piti/ jesti“, „prinostiti žrtvu“, „govoriti/

⁵⁶ ŠIJAKOVIĆ (ur), 1989: 67.

⁵⁷ ŠIJAKOVIĆ (ur), 1989: 67.

⁵⁸ ŠIJAKOVIĆ (ur), 1989: 75.

⁵⁹ ŠIJAKOVIĆ (ur), 1989: 70.

⁶⁰ ŠIJAKOVIĆ (ur), 1989: 89.

moliti“, uzvikivati“, „pjevati“, „plesati“, „tapšati“, „svirati“ bile su elementi strukture obreda.“⁶¹

Tijekom hetitskih praznika često bi se koristila posuda u obliku životinje, ona se naziva *bibru*. Predstavljala je božanstvo kojem je ritual posvećen. Vino bi predstavljalo krv životinje čiji oblik ima posuda, a kruh njeno meso. Mnogi narodi su smatrali da će preuzeti snagu životinje ako popiju njenu krv.⁶² Hetiti su imali i vojnu zakletvu. Ona je dokaz o postojanju magijskih obreda. E. Forer smatra da su se kralj i kraljica, i svećenstvo za vrijeme rituala pričestili.⁶³

Dakle, hetitski obredi nisu bilo striktno određeni mjestom. Oni su se mogli obavljati u hramu ili na njegovu krovu, zatim na prirodnoj uzvisini, u šumi ili pak kod rijeke i sl. kako je već spomenuto žrtva bi se najčešće postavila na oltar, no nerijetko bi se za čin žrtvovanja izradio poseban stol.⁶⁴ Žrtve su najčešće bile životinje i kruh, rijetko bi se žrtvovali i ljudi. Od životinja najčešće su to bile ovce, bikovi i krave. Bik za boga Oluje, a krava za božicu Sunca. Postojanje ljudskih žrtvi dokazuje hetitski ritual za vojsku koja bi izgubila bitku. Taj ritual bi se obavljao na teritoriju neprijatelja.⁶⁵ Bogovima bi se doprinjelo samo određene dijelove mesa životinje, najčešće jetra i srce. Prijestolnica Hatuša je pak imala tradiciju spaljivanja žrtve. Nerijetko bi se tijekom izvođenja rituala koristili muzički instrumenti, te bi prisustvovali i plesači.⁶⁶ Iz svega ovoga je vidljivo na koje su sve načine Hetiti pokušali očuvati blagostanje unutar Kraljevstva. Ljudske žrtve koje bi doprinjeli, možemo pripisati stanju svojevrsnog očajja u kojem bi se našli, stoga bi to bila krajnja mjera da ostvare željene rezultate u ratovima i unutarnjim sukobima.

⁶¹ ŠIJAKOVIĆ (ur), 1989: 71.

⁶² ŠIJAKOVIĆ (ur), 1989: 73.

⁶³ ŠIJAKOVIĆ (ur), 1989: 73

⁶⁴ ŠIJAKOVIĆ (ur), 1989: 75.

⁶⁵ ŠIJAKOVIĆ (ur), 1989: 77.

⁶⁶ ŠIJAKOVIĆ (ur), 1989: 81.

8. ZAKLJUČAK

Problem kod istraživanja hetitskoga naroda jest ograničenost izvora koji govore o njima. Istraživači prošlih stoljeća, pa i sama Biblija ne donose mnogo podataka o Hetitskome narodu. Tu problematiku je istaknuo i Ranko Matasović u knjizi „Kultura i književnost Hetita“. Saznanja o hetitskoj religiji većinom dobivamo iz pronađenih pločica i tekstova pronađenih na njihovim lokalitetima i sakralnim građevinama.

Nakon svega navedenog možemo zaključiti da, iako su Hetiti štovali velik broj bogova, provođenje rituala u čast istih im je bila iznimno važna. Tome svjedoče pronađeni hetitski tekstovi i zapisi njihovih rituala. Također, važnost koju su davali božanstvima vidi se u tome što su bogovi tema mnogih književnih tekstova. Nažalost, za sobom nisu ostavili mnogo kulturnih spomenika, no znamo da su bili uspješni na mnogim poljima; u organizaciji vojske, zatim u književnosti, mitovima, te religioznim praznicima i ritualima. Važnost koju su pripisivali nekim životinjama vidljiva je kroz kipove koji su pronađeni na njihovim lokalitetima, npr. Lavlja vrata u Hatuši. Kroz spomenute obrede i praznike u ovome radu vidljivo je kako su kralj i kraljica imali važnu ulogu u obavljanju vjerskih slavlja i praznika. Gotovo neizostavan dio hetitske religije jest prinošenje žrtve božanstvima da bi se sačuvao lagodan život i blagostanje. Obred „Veliki skup“ smatran je gozdom smrtnoga s nesmrtnim, odnosno ljudi sa bogovima.

9. POPIS LITERATURE

9.1 KNJIGE:

- CRAVETTO, Enrico (ur) (2007- 2008.) *Povijest 1: Prapovijest i prve civilizacije*, Zagreb: Europapress holding
- MANOJLOVIĆ Gavro (1923). *Povijest Staroga Orijenta*, Knjiga I., Zagreb: Matica Hrvatska
- MATASOVIĆ, Ranko *Kultura i književnost Hetita* (2000.). Zagreb : Matica hrvatska
- ŠIJAKOVIĆ, Miodrag B. (ur) (1989) *Mitologija i religija Hetita*, Beograd: Zajednica književnih klubova Srbije
- VAN BEEST HOLLE, Gerard Du Ry (ur) (1974- 1979) *Velika ilustrirana povijest svijeta Sv.2: 2500- 1200 pr. n. e.*, Rijeka: Otokar Keršovani
- WOOLLEY Leonard *Počeci civilizacije*, Zagreb : Naprijed, 1966.

9.2 INTERNET STRANICE:

- BLAŽINA Boris, „Hattuša- prijestolnica drevne hetitske države“, povijest.hr [<https://povijest.hr/drustvo/gradjevine/hattusa-prijestolnica-drevne-hetitske-drzave/>] 21. kolovoz 2019.
- *Encyclopaedia Britannica* s.v. Alaca Hüyük ARCHAEOLOGICAL SITE, TURKEY, [<https://www.britannica.com/place/Alaca-Huyuk>] 13. kolovoz 2019.
- *Enciklopedija* s.v. „Hetiti“ [<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=25310>] 8. kolovoz 2019.
- JOSHUA J. Mark, „*The Hittites*“, Ancient History Encyclopedia, [<https://www.ancient.eu/hittite/>] 8. kolovoz 2019.
- LEHMANN, Winfred P.; SLOCUM, Jonathan. *Hittite Online* . Linguistics Research Center. University of Texas at Austin: College of Liberal Arts. Archived from the original on 12 April 2010. Retrieved 12 April 2010. [<https://web.archive.org/web/20100412083827/http://www.utexas.edu/cola/centers/lrc/eiol/hitol-0-X.html>] 11. kolovoz 2019.